

УДК 336.781.5

Т.С.ДАВИДЮК

Луцький національний технічний університет

КРЕДИТ ТА ПОЗИЧКОВИЙ ВІДСОТОК: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІСТЬ

Зроблено екскурс в історію щодо розвитку кредитних відносин, визначено характер впливу різних факторів на позичковий відсоток та кредит, запропоновано один із способів стимулювання депозитних вкладів.

Сделан экскурс в историю развития кредитных отношений, определен характер влияния различных факторов на заимообразный процент и кредит, предложен один из способов стимулирования депозитных вкладов.

In the article digression is done in history in relation to development of credit relations, certainly character of influence of different factors on the borrowed percent and credit, one of methods of stimulation of the deposit holdings is offered.

Ключові слова: кредит, позичковий відсоток, депозит.

Однією з проблем функціонування банківських установ сьогодні є формування такої процентної політики, яка б повною мірою забезпечувала отримання банком необхідного рівня прибутку, а також приваблювала достатню кількість клієнтів. Вирішення даної проблеми потребує теоретичного обґрунтування низки заходів, які повинні бути направлені на формування належної концепції процентної політики комерційних банків, а також на визначення базових напрямків, які зумовляють оптимізацію кредитних відносин банку з клієнтами шляхом мінімізації величини процентного ризику.

Вирішенню даного питання присвячені праці І.Аванесової, А.Гальчинського, М.Савлука, Б.Івасіва [1-4] та ін.

Метою даного дослідження є ознайомлення з історією розвитку кредитних відносин, визначення характеру впливу різних факторів на позичковий відсоток та кредит, розгляд одного із способів стимулювання депозитних вкладів.

Розгляд цього питання розпочнемо з історії виникнення та розвитку кредиту та позичкового відсотка.

Так, кредит та відсоток за користування мають давню історію. У багатьох первісних народів активно використовувалась система позик під роботу і навіть рабство за борги. Той, хто не міг повернути борг за отриманою позикою, ставав рабом кредитора. Про кредитну діяльність згадується ще в законах царя Хаммурапі (бл. 1760 до н.е.), в яких зазначається, що в Давньому Вавілоні центрами кредитних операцій виступали храми, де зберігалися зерно, посуд, срібло та інші цінності. Тривалий час храми були зручним місцем для зберігання цінностей

також у Стародавній Греції, де першими проводили кредитні операції служителі храмів. Найвідомішими храмами, що виконували функцію банків, були Дельфійський, Ефеський і Самоський [4].

Чим більше розвивалось капіталістичне господарство і складнішими ставали стосунки різних господарств, тим більшого значення набував кредит. Спочатку капітал давали у позику за досить великий відсоток окремі особи – лихварі. Саме високі позикові відсотки та нахабство лихварів були причиною постійних повстань у Стародавній Греції. І хоча ці повстання закінчувалися перемогою народу та вигнанням лихварів з держави, проте по їх закінченню лихварство знову відживало і ті самі економічні стосунки відновлювались.

Із появою грошей та розвитком міждержавної торгівлі суттєво змінювалися й економічні умови життя. У Київській Русі на початку XII ст. у зв'язку з розвитком торгівлі та виробництва зросла потреба в кредитних ресурсах. Правила надання кредиту та вимоги до розмірів відсотків містила «Руська правда», що свідчить про велику увагу до питань кредиту.

Економічний розвиток міст Галичини наприкінці XVII - першій половині XVIII ст. зумовлювався зростанням попиту на гроші та розширенням кредитної діяльності. Це було поштовхом для розвитку банківських установ, капітал яких зростав за рахунок грошових коштів шляхти, монастирів та костельів. Концентрація капіталу у банках була значною, що було передумовою для їх підприємницької діяльності через розширення майстерень. Найбільшими розмірами капіталу характеризувалися банківські установи Станіслава, Снятина, Рогатина, Бучача, Підгаєцька, Теремболов.

У Росії перші кредитні операції датуються XVIII ст. У цей період починають зароджуватись два головних види кредитування: іпотечне та комерційне. Першою кредитною установою в Росії вважають Державну монетну контору (1729 р.), якій було дозволено надавати короткострокові позики під заставу золотих або срібних речей [1].

В Україні після 1991 р. комерційні банки почали здійснювати як короткострокове, так і довгострокове кредитування підприємств різних форм власності. Основними кредиторами стали комерційні банки, у тому числі колишні державні, а позичальниками дедалі частіше ставали приватні та колективні підприємства, приватні підприємці, окремі громадяни.

При розгляді історії розвитку кредитних відносин спостерігається деяка закономірність: кредит надається під відсотки. Тому найважливішим питанням, яке виникає у дискусіях щодо плати за кредит, є джерело утворення позичкового відсотка [6].

Позичковий відсоток виник тоді, коли товарне виробництво уже досягло певного ступеня розвитку, на якому склався регулярний грошовий обіг та виникли більш-менш кредитні відносини.

Економісти класичного напрямку притримуються позиції, за якої позичковий відсоток розглядається як ціна капіталу, взятого в кредит. Економісти неокласичної школи розглядають позичковий відсоток як плату за жертву чи за збереження й відмову власника грошей негайно використати їх на придбання певних цінностей. Існуючі теорії позичкового відсотка ґрунтуються на наявності взаємозв'язку між попитом і пропозицією коштів, обсягом збережень та інвестицій, відсотком та доходом як елементами єдиної системи [6].

Визначення ціни кредиту є важливим елементом процесу кредитування. Чинники, що впливають на розмір процентної ставки за кредити, логічно розподілити на макро- та мікроекономічні [2].

Так, розмір процентної ставки на макрорівні залежить від:

- *попиту та пропозиції, які склалися на кредитному ринку*. Зрозуміло, що підвищений попит на кредити є наслідком підвищення процентної ставки. Проте, при умовах конкурентної боротьби кредитних установ за розширення ринків банківських послуг це правило не завжди спрацьовує. Банки не можуть необмежено підвищувати розмір процентної ставки, оскільки втратять клієнтів;

- *стабільності грошового ринку в країні*. Чим вищий темп інфляції, тим дорожчою має бути плата за кредит, оскільки збільшується ризик банку. «Дешеві» гроші стимулюють ажіотажний попит на кредити, створюють умови для зловживань у банківському середовищі та для розбалансування економіки;

- *ставок банків-конкурентів*. Звичайно, ставки банків не дуже відрізняються, однак в окремі періоди банк може проводити індивідуальну відсоткову політику;

- *норми прибутку від інших активних операцій*. Якщо інвестиційні операції приносять відносно більший дохід, ніж позичкові, то банку треба переглянути свою відсоткову політику у бік підвищення рівня відсоткових ставок;

- *рівня облікової ставки центрального банку*. Облікова ставка НБУ – це базисна ставка рефінансування, яка застосовується при кредитуванні комерційних банків. Останні, у свою чергу, встановлюють відсоткову ставку по кредитних операціях, як правило, вище за облікову ставку. Однак, це не є обов'язковою нормою. Якщо банк має дешевші ресурси, він може встановити нижчі відсоткові ставки по своїх кредитах, які зазначаються у кредитному договорі, укладеному з позичальником. Як правило, комерційні банки за основу беруть облікову

ставку центрального банку з додачею «маржі».

Методика визначення облікової ставки НБУ базується на п'яти основних принципах [7]: встановлення у межах коридору ринкових відсоткових ставок комерційних банків за кредитами та депозитами; забезпечення позитивного реального рівня ставки відносно інфляції; наближення до рівня міжбанківських відсоткових ставок у стабільній ситуації на грошово-кредитному ринку; урахування інших чинників (обмінний курс, ліквідність банківських установ, попит на кредит у кінцевих споживачів тощо); відповідність поточній політиці НБУ щодо регулювання грошово-кредитного ринку.

Розглянемо взаємозв'язок облікової ставки НБУ та процентних ставок за кредитами та депозитами (рис.1).

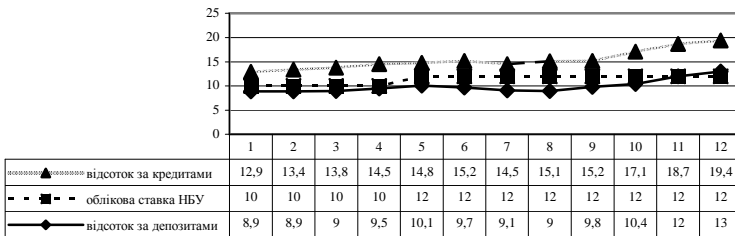

Рис.1 – Динаміка облікової ставки НБУ, процентних ставок за кредитами та депозитами в національній валюті [5]

Дані рис.1 свідчать: між відсотковими ставками по кредитах і депозитах існує тісний зв'язок. Проте, з жовтня місяця спостерігається швидкий ріст відсотків за кредит порівняно з відсотками за депозит. Така тенденція до зростання пояснюється збільшенням величини інфляції. Розглянувши облікову ставку НБУ відносно відсоткових ставок за кредитами та депозитами, можна зробити висновок, що протягом січня-квітня 2008 р. комерційним банкам при залученні ресурсної бази практично не доводилось переплачувати за користування залученими коштами, оскільки відсоткові ставки різнились у середньому на 0,15%. Проте, слід зауважити, що з травня по жовтень 2008 р. користування ресурсною базою вкладників було найефективніше, оскільки відсоткові ставки різнились у середньому на 2,32%. З листопада цього ж року величина відсотків за кредит зросла і у кінці року становила 13,0%. Крім того, за період з травня по вересень спостерігається досить непогана залежність між відсотковими ставками. Облікова ставка в цьому випадку відіграє роль лінії Тренда, що є найоптимальнішим варіантом.

Проаналізуємо динаміку зміни грошової маси (М3), інфляції та облікової ставки НБУ (рис.2).

За даними Держкомстату, інфляція на 2008 р. становила 22,3%. З рис.2 бачимо, що між зазначеними величинами спостерігається прямий зв'язок: збільшення грошової маси (МЗ) призвело до збільшення інфляції, а та, у свою чергу, призвела до збільшення облікової ставки НБУ.

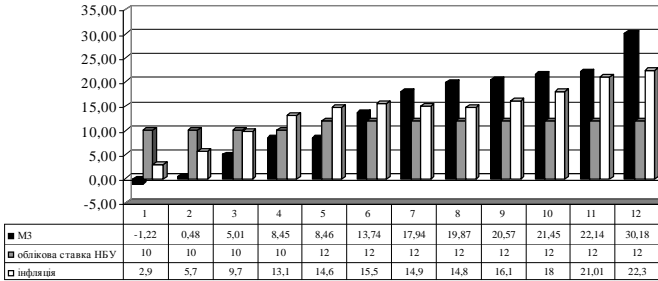

Рис. 2 – Динаміка грошової маси, інфляції та облікової ставки НБУ [5]

Серед мікроекономічних чинників відокремлюють такі:

- *мета кредиту*. Стратегія банку побудована так, що процентні ставки за кредити, які надаються на поточне фінансування виробничих потреб, найнижчі, що зумовлено короткостроковим характером їх використання. Кредити, які надаються торгово-посередницьким фірмам, що будують свій бізнес за принципом купівлі-продажу, є найдорожчими, оскільки прибуток від цього виду діяльності має спекулятивний характер, а операції – підвищений рівень ризику;

- *розмір кредиту*. Як правило, розмір процентної ставки за великі кредити буває нижчим, ніж за користування дрібними, оскільки витрати, пов'язані з кредитною послугою, не залежать від розміру кредиту, а тому, надаючи великі кредити, банки несуть відносно менші витрати. Крім того, великі кредити надаються надійним позичальникам, імовірність банкрутства яких, як правило, є нижчою. Проте, з цього можуть бути й винятки: банк може не знижувати процентної ставки за великі кредити, якщо, на його думку, це призведе до збільшення ризику у зв'язку з погіршенням структури кредитного портфеля через порушення правила диверсифікації активів;

- *термін користування кредитом*. Чим триваліший термін, тим вищою є процентна ставка за кредит, оскільки існує більший ризик втрат від неповернення кредиту чи знецінення позичених коштів унаслідок інфляції, завжди притаманної ринковій економіці. Має значення й те, що довгострокові вкладення коштів, як правило, дають відносно вищу віддачу;

- *рівень ризику*. Надаючи позики, банки мають справу з двома основними видами ризику – кредитним (пов’язаний з втратами від неповернення основної суми боргу у зв’язку з можливим банкрутством позичальника) і процентним (пов’язаний з втратами від несплати відсотків за користування позикою). Рівень цих ризиків залежить від видів наданих позик та від порядку стягнення процентів. Позики з вищим рівнем ризику надаються під вищий процент, щоб компенсувати кредитору можливі збитки від ризикованого розміщення коштів;

- *витрати на оформлення позички і контроль* безпосередньо впливають на рівень відсоткової ставки, оскільки чим вищі витрати, тим вищою є норма позичкового відсотка;

- *характер взаємовідносин між банком і позичальником*. Постійному клієнтові, що має строковий вклад або депозит з невисокою ставкою, банк може встановлювати знижку при визначенні величини позичкового відсотка.

Отже, динаміка норми позичкового процента визначається як стихійним ринковим механізмом, так і державним грошово-кредитним регулюванням економіки.

Головним чинником, що впливає на рівень відсоткових ставок, є ціна кредитних ресурсів. Чим дорожче банку обходиться формування кредитних ресурсів, тим вищою є відсоткова ставка. В сучасних умовах вирішальний вплив на ціну кредитних ресурсів здійснюють, в першу чергу, розміри залучених депозитів та їх ставок (рис.3).

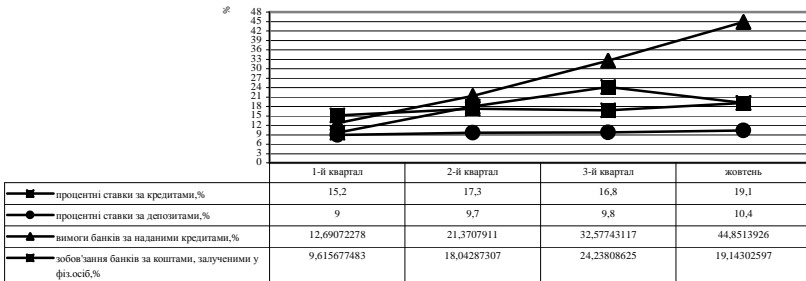

Рис.3 – Динаміка процентних ставок, вимог за наданими кредитами та зобов’язання банків за залученими коштами у фізичних осіб [5]

З рис.3 бачимо, що зміна процентних ставок за депозитами та кредитами відбувається пропорційно. Однак, цього не скажеш про динаміку залучених та наданих кредитних ресурсів: попит на кредити є високий, а пропозиція вкладення коштів у банки прямує до нуля.

Внаслідок такої ситуації для накопичення ресурсної бази на здійснення кредитних операцій одним із основних завдань банку є швидке

залучення депозитів. Вважаємо, одним із запропонованих методів залучення коштів є гарантування клієнтам поверненість їх вкладів та нарахованих відсотків у зазначений строк. Така гарантія повинна підтверджуватись заставним майном, яке в разі невиконання банком умов договору буде переходити у власність вкладника.

Оскільки, банк у своїй власності має обмежену кількість нерухомості, то він може використовувати забезпечення своїх позичальників. В результаті буде виконувати посередницькі функції перед вкладниками та позичальниками.

В банку повинні створитись бази даних, в яких будуть зазначатись: сума позики, вартість заставного майна, термін кредитування, кількість залучених депозитів, які були видані на цей кредит. Термін кредитування може бути довшим за термін депозиту. В такому разі заставне майно можна використовувати декілька разів як забезпечення при залученні нових депозитів за умови закінчення попередніх договорів. Щомісячну сплату нарахованих відсотків та частину поверненої заборгованості слід використовувати, як джерело для подальшого надання кредиту, щоправда на менший термін (термін погашення кредиту випереджає термін повернення депозиту на 1-2 дня). Позичальники, які будуть користуватись ресурсами, сформованими від повернення заборгованості, повинні відноситись до першого класу. Варто підкреслити, що кредит повинен надаватись у валюті, у якій позичальник отримує основний свій дохід, а сума кредиту, що надається позичальнику, повинна складатись з депозитів однієї валюти.

Отже, результати дослідження показують, що між величиною відсоткових ставок і макро- та мікроекономічними чинниками існує зв'язок, що вагомо впливає на динаміку позичкового відсотка та кредиту. На нашу думку, для залучення ресурсної бази слід гарантувати вкладникам поверненість їх вкладів та нарахованих відсотків у зазначений строк; створити у банку базу даних із зазначенням суми позики, вартості заставного майна, строку кредитування, кількості залучених депозитів, що були видані на цей кредит.

1. Аванесова І. Передумови регулювання кредитної діяльності в Україні: історія і сучасність // Банківська справа. – 2002. – № 4. – С.64-79.

2. Гальчинський А.С. Теорія грошей. – К.: Основи, 1998. – 413 с.

3. Гроші та кредит / Відп. ред М.І.Савлук. – К.: Либідь, 1992. – 254 с.

4. Гроші та кредит / За ред. проф. Б.С. Івасіва. – К.: КНЕУ, 1999. – 289 с.

5. Бюлетень НБУ: аналітично-статистичне видання Національного банку України / Засновник: Національний банк України. – 2008. – №12 (189).

6. Захарова О.П. Формування факторів впливу та стан відсоткових ставок за банківськими кредитами // Науковий вісник Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк: ВДУ ім. Лесі Українки. – 2003. – № 7. – С.80-85.

7. Про затвердження Положення про процентну політику Національного банку України: Постанова №389 від 18.08.2004р. із змінами, внесеними згідно з Постановою Національного банку №210 (з0710-06) від 08.06.2006р.

Отримано 05.10.2009

УДК 336.22

О.С.НАЙДЕНКО, канд. екон. наук

Харківський національний економічний університет

ПОДАТКОВИЙ ОБЛІК КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРИНЦИПІВ ЙОГО ВЕДЕННЯ

Досліджено та обґрунтовано принципи ведення податкового обліку з урахуванням вимог законодавства України.

Исследованы и обоснованы принципы ведения налогового учета с учетом требований законодательства Украины.

Tax accounting principles with Ukrainian legislative requirements taken into consideration have been treated and grounded in the paper.

Ключові слова: податковий облік, принципи організації податкового обліку.

Здійснюючи облікову політику, підприємство має виважено підходити до організації всіх видів обліку. Раціональний та правильний підхід до ведення податкового обліку на підприємстві – одна із головних умов правильного визначення податкових зобов'язань на підприємстві.

Відокремлена система податкового обліку існує починаючи з 1997 р., коли було внесено зміни до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” [2]. На податковий облік покладається завдання щодо визначення податкових зобов'язань платника податків. До цього ці обов'язки виконувались в рамках бухгалтерського обліку. Але, особливості податкового законодавства України обумовили необхідність появи окремого виду обліку.

Проблемами податкового обліку займаються багато вчених [6-12, 14]. В їхніх роботах досліджуються особливості становлення та розвитку податкового обліку, методи його ведення на підприємстві, взаємозв'язок та розбіжності податкового та бухгалтерського обліку. Але при цьому не вирішеною залишається проблема визначення принципів, на яких має будуватися система податкового обліку на підприємстві.

Тому метою даної статті є обґрунтування принципів організації податкового обліку на підприємстві.

Дотепер в жодному законодавчому акті, який регламентує побудову системи оподаткування в Україні або організацію податкового обліку не визначено термін “податковий облік”. Більше того, ст.9 “Обов'язки платників податків і зборів” Закону України ”Про систему